

TOPONIMIE ȘI ZONIMIE. OBSERVAȚII METODOLOGICE ȘI DISTINCȚII ETIMOLOGICE

MIRCEA CIUBOTARU

Una dintre cele mai confuze și mai puțin fundamentate opinii din toponimia românească este aceea referitoare la frecvența și repartiția numelor de locuri motivate de existența zonală a unor animale. În Moldova istorică, ca de altfel în toată România, există un mare număr de toponime care pot fi relaționate cu apelative desemnând animale și păsări, sălbatice sau domestice: urs, lup, capră, bursuc, vulpe, cal, iapă, porc, cioară, găină, găscă, vultur etc. O dificultate importantă pentru explicarea lor corectă constă în faptul că multe dintre acestea sunt nume de persoane în funcție toponimică, astfel încât numai printr-o documentare detaliată se poate decide în opțiunea pentru identificarea unui toponim personal sau a unuia descriptiv. Dacă repererele *Cuibul Hultanului* (com. Țibănești, jud. Iași), *Cuibul Vulturului* (la est de satul Tomești, com. Pogana, jud. Vaslui), *Groapa Lupului* (de pe Dealul Humăriei, în Pădurea Negreștilor, jud. Vaslui) și multe altele, apoi toponimele de tipul colectivelor *Broscăria*, *Bursucăria*, *Căprăria*, *Lupăria*, *Văcăria* sau *singulare tantum* precum *Calul* și *Iapa*, denumind vechi ocoale pentru pășunatul cailor, sunt cu certitudine justificate de prezența unor păsări sau animale, un număr imens de alte nume de locuri similare trebuie supuse unui examen critic atent, pentru a evita capcanele unor interpretări facile. De pildă, pârâul care străbate satul Coticul (com. Todirești, jud. Vaslui) se numește *Pârâul la Gâsca*, dar, într-un plan hotarnic din 1875, forma denumirii este *Pârâul Gâștei*¹. Hidronimul nu trebuie însă pus în legătură, aparent ușor de motivat, cu apelativul *gâscă*, fiindcă documentele atestă în acel loc proprietatea neamului de răzeși *Gâ(n)scă* din satul dispărut Armenești (apoi din satul Cotic), în secolele al XVII-lea – al XIX-lea². De asemenea, un teren *Gâsca*, de pe malul stâng al

¹ Arhivele Naționale Iași, Planuri și hărți, nr. 674 (Planul părților din Todirești și Sofronești. Proprietatea domnilor C. și E. Popovici).

² N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, VI, București, 1904, p. 76 (sec. XVII); Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, Iași, 1908, p. 106 (anul 1689); idem, *Ispisoace și zapise*, V, Iași, 1921, p. 77 (anul 1698), 47, 54 (anul 1785); Arhivele Naționale Iași, *Documente*, 409/179, f. 1^r (anul 1776), 412/132, 1^v (anul 1820).

Rebricioarei, de la sud de satul Tufestii de Sus (com. Scânteia, jud. Iași) amintește de Gânscă, unul dintre cei cinci bătrâni ai moșiei, menționați în anul 1715³.

În absența unor informații istorice exacte, a cunoașterii *de visu* a locurilor și a analizei lingvistice corecte, se poate ajunge la concluzii eronate, atât în privința stratificării și repartiției teritoriale a numelor, cât și în statistica apelativelor generatoare de nume proprii, fiindcă ariile de răspândire a apelativelor, antroponimelor și toponimelor nu se suprapun, iar, în procesul creării numelor de locuri, între nivelul lexical și cel toponimic se interpune nivelul antroponimic. Dacă toponimele, prin natura lor, sunt stabile într-un teritoriu în intervale de timp largi, ariile apelativelor și entopicelor se pot extinde (cazul termenului *bahnă* „teren îmbibat cu apă” este notoriu) sau micșora, prin răspândirea sau, dimpotrivă, ieșirea din uz a termenilor comuni, isoglosele se deplasează, iar circulația individuală a persoanelor, precum și migrația grupurilor (prin bejenie, transhumanță, colonizare) transplantează la mari distanțe cuvinte și nume proprii. Astfel, dacă apare ca firesc faptul că oronime din Moldova, precum *Bobeica*, se găsesc în aria entopicului *bobeică*, regula poate fi perturbată de existența unor familii *Bobeica/Bobeică* în Oltenia, de pildă, unde nici entopicul și nici toponime corespunzătoare nu sunt cunoscute, dar ar putea fi oricând create. La fel, prezența unui toponim ca *Fundul Șistarului* (com. Valea Ursului, jud. Neamț) în aria apelativului *doniță* poate fi un argument pentru originea personală a determinantului.

Ignorarea acestor distincții metodologice denaturează realitatea geografică și statistica toponimică, așa cum constatăm în aprecieri ale lui Ovid Densusianu⁴ sau G. Giuglea⁵, privitoare la prezența numelor de animale în toponimia românească, și în studiul considerat clasic și adesea citat al lui George Vâlsan⁶, care delimitează zona răspândirii zimbrului, notând pe o hartă și oiconimele *Zămbrești*, *Zâmbrești*, *Zembrești*, *Zimbroslava*, toponime cu baze antroponimice evidente, precum și toponimul *Zimbroaia*, care este, de fapt, *Zâmbraia*, cu înțelesul „valea cu zâmbri”, apelativul *zâmbriu* desemnând o specie de pin⁷. Mai mult, nu pot fi admise nici concluziile acestuia privind habitatul bourului, fiindcă un mare număr de toponime *Bourul* sau *Dealul Bourului* localizează foste semne de hotar (bouri), îndeosebi dacă acestea sunt situate pe hotarul sigur știut al unor moșii vechi. De exemplu, pe

³ Arhivele Naționale Iași, *Documente*, 425/52, 53.

⁴ *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, 1898, în *Opere*, I, București, Editura Minerva, 1968, p. 468.

⁵ *Schiță din toponimia românească*, 1909–1910, în *Fapte de limbă. Mărturii despre trecutul românesc*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 165–166.

⁶ *Toponime din punct de vedere geografic. Distribuțiunea în România a trei animale dispărute: Bour-Zimbru-Breb*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, LVII, 1938, p. 20–34.

⁷ Emilian N. Bureșca, *Valori ale sufixului -aia în toponimie*, în LR, XXXIV, 1985, nr. 1, p. 64, 70, și *Contribuții la studiul toponimiei românești*, Craiova, Editura Universitară, 1994, p. 32.

Dealul Bourului, unde se întâlnesc colțurile moșiilor Săcăleni, Poienari și Gădinti, deal pe care se află Pădurea Bourului, de la vest de cătunul Poienița, com. Poienari, jud. Neamț, exista încă în 1871 un bour vechi într-un fag mare, semn despărțitor al moșiilor Averești și Gădinti⁸.

Iorgu Iordan a înregistrat numeroase toponime derivate în *-a* și cu suf. *-oaie* de la nume de animale și nume de persoane, semnalând importanța lor atât pentru istoria limbii, cât și pentru istoria generală⁹. Din păcate, lipsit de experiența anchetelor și prea puțin preocupat de pregătirea unei baze documentare pentru atestări de forme vechi și autentice, autorul nu a distins corect planurile (lexical, antroponimic și toponimic) în care s-a realizat derivarea, interpretările sale fiind adesea confuze, eronate și chiar imposibile. Rezultă, mai întâi, faptul de două ori ciudat, anume că românii au preferat să denumească locurile mai ales cu numele animalelor femele și că au putut să observe cu ușurință sexul acestora. Motivele acestei preferințe nu sunt comunicate și nici nu aflăm ceva, de pildă, despre importanța sau comportamentul femeiuștii pițigoiiului (o presupusă pițigoaie) care ar fi la originea a nu mai puțin de patru nume de locuri *Pițigaia* și *Chițigaia*¹⁰. Aflăm apoi că ar fi existat în limba română apelative feminine rămase necunoscute dictionarelor sau glosarelor, precum *bivolă*, *boură*, *hulubă*, *socoală* (< **socol* „șoim”), *urșiță* (feminin în *-iță*, dedus din toponimul *Urșița*, jud. Iași, care este, însă, o variantă nouă paronimică pentru hidronimul de origine slavă *Ușița*, atestat cu acest nume începând din anul 1472) și chiar amuzantul *taură* (< *taur*), considerat probabil un sinonim pentru mult prea banalul *vacă*. În aceeași manieră, se reconstituie alte nume fictive, care ar trebui să explice fitonime de tipul *Brustura* prin *brustură* < *brusture*¹¹ etc. Toate aceste forțări ale posibilităților limbii sunt rezultatul nerecunoașterii valorii onomastice a sufixului *-a*¹², care, evident, nu trebuie confundat cu articolul hotărât *-a* al apelativelor feminine cu desinența *-ă*. În plan toponimic, sufixul are funcție locală sau/și colectivă (*Taura* este locul unde pasc taurii, *Brustura* este un loc cu brusturi), în timp ce, în plan lexical, articolul determină un individ dintr-o clasă (*iapă* > *iapa*) și nu este nevoie să inventăm un substantiv feminin *boură* < masc. *bour*, pentru a explica un toponim *Boura*, care desemnează un loc cu bouri (animale sau semne de hotar), și nici să invocăm un apelativ *cucă*

⁸ Mircea Ciubotaru, *Oronimia și hidronimia din bazinul superior al Bârladului*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2001, p. 44–45.

⁹ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei Române, 1963, p. 396–403.

¹⁰ *Ibidem*, p. 401. De fapt, la originea acestor toponime a fost identificat apelativul *pițigaie* „găteje subțiri”, cf. Emilian N. Burețea, *loc. cit.*

¹¹ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 387.

¹² I. Rizescu, *Asupra sufixelor onomastice -a₁ (topoantroponimic) și -a₂ (antroponimic)*, în *Studii și materiale de formare a cuvintelor*, VI, București, Editura Academiei Române, 1972, p. 35–43; Viorica Florea, *Sufixul în toponimie*, în „Studii de onomastică”, [I], 1976, p. 184–207.

„femeiușca cucului”, pentru etimologia oiconimului *Cuca* (sat în jud. Galați)¹³, când numele mai vechi al așezării (*Fântâna Cucului*) documentează fără îndoială antroponimul *Cucu(l)* ca bază a toponimului. În polemica sa cu Sextil Pușcariu și G. Weigand referitoare la sufixul *-a*¹⁴, Iorgu Iordan nu putea avea dreptate.

Acceși gravă eroare de interpretare o constatăm în paragraful consacrat toponimelor cu sufixul *-oaie*. Astfel, mai multe nume de locuri sunt puse în relație cu presupuse nume de viețuitoare femele: *Boroaia* cu *bouroaie* < *bour*¹⁵ (baza reală este antroponimul *Bora*), *Brezoaia* cu *brezoaie* < *bărzoaie* < *barză* (în loc de antroponimul *Breazu*), *Breboia* < *breboaie* (?) < *breb*, *Corboia* < *corboaie* (?) < *corb*, *Drăcoia* < *drac* (cu pereche feminină?; de fapt, metaforic, „femeie drăcoasă”) etc. Inacceptabilă este și explicația mai multor toponime prin apelative derivate feminine de la termeni masculini desemnând funcții, etnii, meserii, stări sociale etc. Iorgu Iordan ține să precizeze că baza toponimelor *Ceașoaia*, *Cerchezoaia*, *Chităroaia*, *Cizmăroaia*, *Comisoaia*, *Făuroaia*, *Roboaia*, *Șerboiaia*, *Vămeșoaia*, toate de tipul *Armășoaia*, nu este una personală (< *Armașu*), ci comună (< *armășoaie* „soția armașului”). În principiu, unele toponime în *-oaia* citate mai sus ar putea fi antroponime feminine (de pildă, satul *Armășoaia*, din com. Pungești, jud. Vaslui, inițial numit *Schitul Armășoaiei*) în funcție toponimică absolută, formate ca supranume individuale de la supranumele masculine corespunzătoare (*Armașul*, *Ceașul*, *Vameșul* etc., care ar trebui ortografiate în documentele istorice cu majuscule inițiale, atunci când supranumele au funcția unor nume de familie, ca în cazurile lui Lungul Armașul, Păun Vameșul etc.), derivarea producându-se în plan onomastic și nu lexical, după modelul *Adam* > *Adămoaia*, *Cozma* > *Cozmoaia*, *Miron* > *Mironoaia*, *Pascal* > *Păscăloaia*, *Ursu* > *Ursoaia*, *Vârnav* > *Vârnavoaia* etc. Așadar, trebuie deosebite, de pildă, *Roboaia* < *Robu* și *roabă* < *rob*, *Șerboiaia* < *Șerbu* și *șerbă* < *șerb* etc. Dar, mai curând, asemenea toponime, care desemnează localități și moșii, sunt derivate cu sufixul toponimic *-oaia* de la supranume masculine (de exemplu, amintirea lui Păun Vameșul, din secolul al XVII-lea, se păstrează în numele satului Păun și al văii Vămeșoaia de lângă Iași).

Și alți toponimiști împărtășesc convingerea că toponimia românească de presupusă origine animalieră este extrem de bogată. Astfel, Ion Toma aprecia că „toponimele terminate în *-oaia*, ca *Lupoiaia*, *Ursoaia*, *Iepuroaia*, *Vulturoaia* sunt atât de numeroase față de alte toponime provenite de la antroponime cu sufixul *-oaia*, încât ne conving că, cel puțin marea lor majoritate, dacă nu toate, provin de la nume de animale. Dacă adăugăm că ele denumesc, de regulă, locuri împădurite

¹³ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 35, 396–397.

¹⁴ *Ibidem*, p. 397, nota 3.

¹⁵ *Ibidem*, p. 346, 399.

și că sufixul *-oaia* are în toponimie și sensul «loc bogat în ceva anume», ne întărim această convingere. Valoarea citată a sufixului explică și de ce formele feminine sunt mai numeroase decât cele masculine¹⁶. Între acestea, observăm noi, denumirile referitoare la urs și lup au o răspândire aproape generală. Dar trebuie imediat constatat că numele *Ursul* și *Lupul*, având o frecvență mare în veacurile trecute ca nume unice, prenume sau nume de familie, impun distincția între baza lexicală și cea antroponimică mai ales în sintagme de tipul *Valea Lupului*, *Valea Ursului* etc., în care genitivul sintetic caracteristic limbii române vechi ocultează diferența dintre antroponime și apelative. Etimologia presupune o documentare minuțioasă și adesea soluția devine certă. De pildă, o mică vale de pe dreapta Pârâului Patrigheni, la sud de satul Patrigheni (com. Poienari, jud. Neamț) se numește *Valea Lupului*, cu atestări din secolul al XIX-lea¹⁷. Cu certitudine, determinantul din această sintagmă este un antroponim, fiindcă îl găsim pe polcovnicelul Lupu Lazăr cu o pricină de judecată (în anul 1817) la Tălpălășești (Tălpălăii de astăzi), sat în hotar cu valea menționată¹⁸.

Pentru chestiunea mai sus semnalată, abordăm aici doar un număr restrâns de toponime din seria *La Ursoi/Ursoiul/Ursoaia*.

1. Surprinzător de mare este numărul denumirilor de locuri *Ursoi(ul)*, care desemnează dealuri, pâraie, repere și sate din Moldova, dacă observăm că majoritatea toponimelor în *-oi* caracterizează aproape exclusiv Oltenia și Muntenia¹⁹. Astfel, înregistrăm sub numele *Ursoiul*: un sat *Ursoi* pe Jeravăț, în ținutul Tutovei, în 1667²⁰, o vie *La Ursoi*, în ținutul Putnei, în anul 1667²¹, un afluent stâng al Bașului, la obârșia acestuia²², un fost sat *Ursoiul* sau *Pârăul Ursoiului* (1871)²³ și dealul omonim din com. Sănduleni, jud. Bacău²⁴, un altul la sud-vest de izvoarele pârâului Bohotin, în com. Costuleni, jud. Iași, *Dealul Ursoiului*²⁵, la sud-vest de satul Nerejul, jud. Vrancea, pârăul *Ursoiu* și satul *Ursoiu*²⁶ (azi Ursoaia), din com. Reghiu, jud. Vrancea.

¹⁶ *Toponimia Olteniei*, Tipografia Universității din Craiova, multigrafat, [1988], p. 111.

¹⁷ *Atlasul Moldovei*, sc. 1:50000, Institutul Geografic al Armatei, București, 1892–1898.

¹⁸ Th. Codrescu, *Uricariul*, VI, Iași, 1875, p. 306.

¹⁹ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 544.

²⁰ Ioan Antonovici, *Mănăstirea Florești*, București, 1916, p. 119.

²¹ Arhivele Naționale Neamț, *Documente și scrisori, Mănăstirea Vărațic*, nr. 248.

²² Vasile Dragomir ș.a., *România. Atlas rutier*, București, 1981.

²³ *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, Volumul I, *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale 1772–1988*, Partea a 2-a, București, Editura Academiei Române, 1992, s.v. *Ursoiul*².

²⁴ *România. Atlas rutier*.

²⁵ H.H. Stahl, *Nerej. Un village d'une région archaïque*, I, București, 1939, Fig. 2.

²⁶ Aurel V. Sava, *Documente putnene*, I, Focșani, 1929, p. 103 (atestări din 30 aprilie 1772).

Toponimele moldovenesti menționate trebuie analizate cu atenție, fiindcă unele atestări pot transmite erori de consemnare sau de editare a hărților și documentelor și, ca urmare, pot compromite o anume explicație. Distingem mai multe posibile etimologii pentru aceste denumiri.

a. Toponimele (*La*) *Ursoi(u)* nu pot fi explicate în primul rând printr-un eventual apelativ augmentativ *ursoi* „urs mare” (cf. DLR), motivarea fiind aproape imposibil de admis.

b. Este foarte puțin probabilă originea lor în totuși posibilul antroponim *Ursoi(u)*, neatestat însă în Moldova istorică. Numele personale masculine cu suf. *-oi(u)* sunt fie apelative augmentative în funcție antroponimică, de regulă porecle de tipul *Bărboi*, *Cioroi*, *Rățoi*, *Vulpoi* etc., care pot fi întâlnite oriunde, fie derivate regresive (matronime) de la feminine în *-oia*, ca *Marinoiu* (< *Marinoaia* < *Marin*), *Rădoiu* (< *Rădoaia* < *Radu*), *Ruxândoiu* (< *Ruxândoaia*), *Sândoiu* (< *Sândoaia* < *Sandu*), fie patronime (echivalente celor cu suf. *-escu*) de tipul *Dobroiu* (< *Dobre*), *Oproiu* (< *Oprea*) și altele, toate acestea fiind caracteristice provinciilor și regiunilor din sud-vestul României²⁷. Unele antroponime sunt de origine slavă (derivate hipocoristice în *-oje*), precum *Brătoe/Brătioiu*, *Dragoe/Drăgoiu*, *Neagoel/Neagoiu* etc.²⁸. Numele unui Apostol Ursoianul²⁹, din Moldova, de pe la începutul secolului al XVIII-lea, sau al cunoscutului trei logofăt (apoi serdar) Ioniță Ursoian, de la sfârșitul aceluiași secol și primele decenii ale veacului următor, nu trebuie derivate de la un nume de persoană *Ursoi*, ci, ca patronime, de la un sat Ursoaia.

c. Mai multe toponime *Ursoi(ul)* pot fi variante paronimice, prin etimologie populară, ale toponimelor *Osoi(ul)*, care sunt, la origine, entopicul *osoi*, de origine slavă, cu sensul „loc expus spre nord”, „dos”³⁰, cuvânt ieșit din uz de multă vreme, fapt ce a determinat desemantizarea și apoi resemantizarea toponimelor corespunzătoare. Emil Petrovici a formulat criteriile de identificare a acestei paronimii: toponimele *Ursoiul* se vor afla în jumătatea de nord a țării³¹, în aria

²⁷ Iustina Burci, *Câteva considerații asupra unor antroponime derivate în catagrafiile ieșene*, în „Studii și cercetări de onomastică” (SCO), Craiova, nr. 6, 2001, p. 301, 304.

²⁸ Emil Petrovici, *Ursoi, Orsoaie, Ursoaie, Usoi, Osoi, Osoie, Osoaie, Usoaie „ubac”*, în „Revue roumaine de linguistique”, XIII, 1968, p. 481–483, și *Studii de dialectologie și toponimie*, București, Editura Academiei Române, 1970, p. 176; N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic român*, București, Editura Academiei Române, 1963, p. LXIII–LXIV; Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 544.

²⁹ *Catalogul documentelor moldovenesti din Direcția Arhivelor Centrale (CDM)*, V, București, 1974, nr. 111.

³⁰ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 524; Emil Petrovici, *Vestiges des parlers slaves remplacés par le roumain*, II, în „Balcania”, VII₂, 1944, p. 483–485; idem, *Ursoi, Orsoaie, Ursoaie...*, p. 481–483.

³¹ Vasile Ioniță, în *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, Editura „Facla”, 1982, p. 62, consideră că toponimele *Osoină* și *Osoiște* ar fi derivate ale entopicul *osoi*, fapt ce ar extinde aria apelativului dispărut.

toponimelor *Osoi* și uneori în vecinătatea acestora. De pildă, constatăm noi, un deal *Osoi* se găsește lângă cătunul *Ursoiul* al satului Dragomirești, din comuna omonimă, jud. Maramureș, iar numele unei tarlale *Ursoiul* și al unei coaste de deal, cu *Pădurea Ursoi*, de la hotarul comunei Horlești cu moșia satului Păușești, com. Dumești, jud. Iași³², au și variante cu forma *Osoi*. Precizăm că, în cazurile paronimice, care trebuie soluționate individual, poziția locului și atestările cele mai vechi sunt argumentele decisive ce pot fi invocate, fiindcă unele nume *Ursoiul* pot avea și alte explicații. Astfel, un autor nu motivează oronimul *Dealul Ursoi* de la Răchitoasa, dar ne asigură că acesta nu poate fi o deformare populară de la *osoi*³³. Un fost sat *Ursoiul*, înglobat în satul Dumbrava, azi suburbie a orașului Panciu, este atestat în 1772 cu numele *Osoiul* (formă certă), varianta paronimică apărută pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea generalizându-se în prima jumătate a veacului următor³⁴. Și un deal *Ursoiul* de la nord-vest de orașul Rădăuți va fi avut numele inițial *Osoiul*, atestat în anul 1768 într-o sursă de limbă germană³⁵.

d. O explicație nouă pentru un toponim *La Ursoi* apare ca sigură în condiții documentare generoase și precise. Un loc de la confluența Gârlei Morii cu Bârladul, la sud de cartierul Schinași, component al orașului Negrești, are acest nume. Toponimul amintește de o veche moară de pe râul Bârlad, făcută înainte de anul 1680 de vornicul Ilie Sturza³⁶ și care a funcționat până la începutul secolului al XX-lea³⁷. După dispariția morii, va fi rămas o vreme ceva din partea cea mai solidă a construcției, ursoii („fiecare din stâlpii în care sunt fixate grinzile care împreună cu spetezele susțin coșul morii”; DLR, t. XII, 2, s.v. *ursoi*), considerați un reper toponimic singular pe șesul Bârladului.

O documentație istorică similară ar mai putea identifica și alte toponime (desigur puține) *La Ursoi* cu acest sens, fiindcă în Moldova medievală numărul morilor de apă dispărute a fost imens.

e. Unele toponime *Ursoiul* sunt, foarte probabil, variante ale unor denumiri mai vechi *Ursoaia*, forme rezultate dintr-un acord în gen al numelui cu entopice

³² Mircea Ciubotaru și Petroliana Zară, *Comuna Horlești. Cadre istorice, sociale și culturale*, Iași, Editura Performantica, 1999, p. 117.

³³ Puiu Filipescu, *Oronime din valea superioară a Zeletinului*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară” (Iași), t. XXXI, 1986–1987, A, p. 321.

³⁴ *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, Volumul I, Partea a 2-a, s.v. *Ursoiul*¹.

³⁵ *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, Volumul I, Partea a 3-a, *Toponimia Moldovei în documente scrise în limbi străine (exclusiv slavona) 1332–1850*, Iași, 2004, s.v. *Ursoiul*.

³⁶ *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, IV, București, 1970, nr. 1110 (1687 septembrie 23); Mircea Ciubotaru, *O străveche așezare de pe valea Bârladului: Negrești (jud. Vaslui) (I)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»” (Iași), XX, 1984, p. 328.

³⁷ Moara veche apare în planuri ale moșiei Negrești: Biblioteca Academiei Române, Hărți, *Creditul funciar rural*, nr. 79, 81 (anul 1837) și 83 (anul 1843).

sau apelative masculine sau neutre precum *dealul/pârâul/satul* etc. Acesta pare a fi cazul cursului Pârâului Ciurea, de pe teritoriul satului Vovriești, com. Băcești, jud. Vaslui, atestat în anul 1533, cu două iazuri ♂ ποτος αρροαι „la pârâul Ursoae”³⁸. Pe un plan din 1847 al moșiei³⁹, sunt notate *Pârâul Ursoiu*, *Valea Ursoiu*, *Fundul Ursoiu* și *Gura Ursoiu*. Denumirea veche s-a păstrat până în prezent, dar desemnând terenul arabil *Ursoaia* de pe malul drept al pârâului, la sud-est de satul Vovriești.

2. Aceste situații implică însă abordarea unei alte chestiuni: explicarea, la rândul lor, a toponimelor *Ursoaia*, foarte multe în toată țara. Numai în Moldova, un număr de 12 (foste) localități sau moșii sunt atestate după 1774 cu acest nume⁴⁰, ca și alte zeci de terenuri, pâraie, păduri, dealuri etc., cu mențiuni mai vechi sau mai noi. Se impun și în această analiză mai multe distincții.

a. Toponime *Ursoaia* vor fi apărut, prin acord cu entopice feminine ca *moșia/partea/hliza/poiana* și altele, ca variante ale denumirilor vechi *Ursoiul* sau *Osoiul*. Acesta ar fi cazul unui fost cătun de pe moșia Pungești, din jud. Vaslui, numit *Ursoiul* în 1852 și de a cărui existență amintește terenul numit până astăzi și *Ursoaia Veche*⁴¹. De asemenea, o moșie din partea de sud-vest a satului Slobozia Conachi, jud. Galați, este reprezentată sub denumirea de *Ursoiul* pe un plan din jurul anului 1825 și *Urso[a]ia* pe alt plan din anul 1859⁴². Satul *Ursoaia* din com. Negri, jud. Bacău, este atestat sub denumirea *Osoi* în cca 1825⁴³ și 1827⁴⁴, numele actual fiind impus prin reglementări administrative (indicatoare de localități și decrete) ulterioare. Emil Petrovici a observat că toponime *Ursoaia* se găsesc și în afara ariei *Osoi*, acestea putând proveni de la apelativul *ursoaie*. Sate *Ursoaia* sunt astăzi și în județele Argeș, Buzău, Dolj, Gorj, Mehedinți, Mureș, Olt, Prahova și Vâlcea, dar avem serioase rezerve asupra legăturii dintre aceste localități și presupuse „ursoaie” (= ursoaice), mai ales că nici una dintre localități nu se numește *Ursoaica*.

b. Considerăm că îndeosebi oiconimele (inclusiv moșii și trupuri de moșii) *Ursoaia* pot avea origine antroponimică, în derivatul feminin cu suf. *-oaia* de la masc. *Ursul*, derivat personal folosit în funcție toponimică absolută. Uneori,

³⁸ Arhivele Naționale București, *Peceți*, nr. 123 (original slavon), și *Documente privind istoria României. A. Moldova*, XVI/3, p. 353 (traducere). Cf. și Mircea Ciubotaru, *Oronimia și hidronimia...*, p. 161.

³⁹ Biblioteca Academiei Române, Hărți, *Creditul funciar rural*, nr. 3481.

⁴⁰ *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, Volumul I, Partea a 2-a, s.v. *Ursoaia*¹⁻¹¹ și *Ursoiul*³.

⁴¹ *Ibidem*, s.v. *Ursoiul*³.

⁴² *Ibidem*, s.v. *Ursoaia*⁷.

⁴³ *Ibidem*, s.v. *Ursoaia*³.

⁴⁴ *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, Volumul I, Partea a 3-a, *Toponimia Moldovei în documente scrise în limbi străine (exclusiv slavona) 1332–1850*, s.v. *Ursoaia*.

documentele dovedesc această posibilitate. De exemplu, o fostă parte răzășească a moșiei Petrești de la obârșia pârâului Vilna, afluent stâng al Bârladului lângă orașul Negrești, s-a numit *Ursoaia*, cu atestări vechi, de la sfârșitul secolului al XVII-lea⁴⁵. Pe această parte au existat o livadă (*Livada Ursoaea de Petrești*⁴⁶) și o poiană (*Poiana Ursoai*⁴⁷), adesea menționate în documentele secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea⁴⁸. *Ursoaia* a fost unul dintre „bătrânii” moșiei (în acest caz, o femeie) din secolul al XVI-lea. Un răzeș Hilipașco din Dumești, „nepotul i Ursoae”, vindea partea sa din Petrești, la 3 octombrie 1641⁴⁹. Semnalăm aici faptul întâmplător că, la sud de fostul trup *Ursoaia*, în imediată vecinătate, există un complex câmp toponimic *Osoiul* (denotând un teren, un deal și o pădure)⁵⁰, fără legătură denominativă cu toponimul *Ursoaia*.

c. Numărul foarte mare al toponimelor *Ursoaia* nu poate fi însă satisfăcător acoperit de aceste posibilități denominative, fiind în contradicție frapantă cu o realitate onomastică și socială evidentă în veacurile Evului Mediu românesc, când au fost create aceste denumiri. Firesc ar fi fost ca numele de așezări și (părți de) moșii, în primul rând, să aibă ca bază personală prenumele sau numele unic masculin *Ursu(l)* și nu femininul *Ursoaia*, fiindcă bărbații erau, de regulă, fondatorii sau stăpâni satelor, boieri și răzeși. Foarte puține sunt însă, în Moldova, oiconimele care au apărut fie ca plural direct (*Urșii*, două foste sate), fie cu sufix colectiv (*Ursești*, două foste sate⁵¹, dar niciun *Urseni*⁵²) din antroponimul *Ursul*. Astfel, între 1384 și 1625, într-o colecție de documente moldovenești numărăm 76 de persoane numite *Ursu(l)*, dar nu apare încă nici o *Ursoaia*⁵³. Abia din secolul al XVII-lea, numele *Ursoaia* are ocurențe semnificative, dar mult inferioare variantei masculine. Această situație denominativă toponimică se explică, dacă admitem

⁴⁵ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, III, Iași, Editura „Dosoftei”, 2000, editate de Ioan Caproșu, nr. 52, p. 43 (aici, *Ursoie*); *Partea zisă Ursoae*: Biblioteca Națională București, *Documente moldovenești*, XX/138 (anul 1696).

⁴⁶ Arhivele Naționale Iași, *Documente*, 425/79 (anul 1741).

⁴⁷ Arhivele Naționale București, *Documente istorice*, CCXLVII/153 (anul 1766).

⁴⁸ Mircea Ciubotaru, *Comuna Ipatele*, I, Iași, Editura Apollonia, 2000, p. 207–208 (*Poiana Ursoaia*, *Poiana Ursoaei*, *Poiana Urșoaei*).

⁴⁹ Biblioteca Națională București, *Documente moldovenești*, XX/57; Mircea Ciubotaru, *op. cit.*, p. 84.

⁵⁰ Mircea Ciubotaru, *op. cit.*, p. 188.

⁵¹ Un alt sat Urseștii, de pe Nechid, a fost dat mănăstirii de la Tazlău de către stăpânul satului, Ursul, ce avea privilegiu de la Ștefan cel Mare: *Documente privind istoria României. A. Moldova*, XVI/1, p. 142 (4 iunie 1519).

⁵² Cf. *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, Volumul I, Partea a 2-a.

⁵³ *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV–XVII (1384–1625). Indicele numelor de persoane*, întocmit de Alexandru I. Gonța, București, Editura Academiei Române, 1995.

alături de funcția derivativă lexicală (*urs* > *ursoaie/ursoaică*) și de cea antroponimică (*Ursu* > *Ursoaia*), și funcția toponimică a sufixului *-oaia*. Ca urmare, noi considerăm că cea mai mare parte a numelor de locuri *Ursoaia* sunt sinonime cu sintagme toponimice genitivale de tipul *Apal/Coasta/ Hliza/Partea/ Pădurea/Valea Ursului* etc. Documentele istorice pot oferi indicii sau argumente pentru această interpretare. De exemplu, pe un trup al moșiei Pungești din jud. Vaslui, trup numit *Hârtopul Ursului* (1839), s-a format cătunul *Ursoaia*, atestat din 1842⁵⁴. De asemenea, capul dealului dintre Pârâul de la Cioate și pârâul Stuhușorul, din com. Valea Ursului, jud. Neamț, s-a numit *Botul Ursoaiei* (cu varianta actuală *Botul Ursoiului*). Denumirea trebuie pusă în relație cu numele unui *Ursu* (neidentificat), cel care a stăpânit o parte din moșia Giurgeni (secolul al XVIII-lea), pe care s-a format satul Valea Ursului⁵⁵.

Funcția toponimică a sufixului *-oaia* se verifică documentar ca similară și cu aceea a sufixelor colective *-ești* și *-ani* sau *-eni*, acestea creând nume de localități, în timp ce numele moșiilor respective au sufixul *-oaia*. Astfel, un *Cârjă* din secolul al XV-lea sau al XVI-lea se află la originea satului *Cârjești* (de la sud de Cotnari), atestat exclusiv cu acest nume începând din martie 1573 și până la sfârșitul veacului al XVII-lea, când începe să fie denumit și *Cârjoaia*⁵⁶. Un teren arabil de pe coasta dealului Holmul, dintre satele Ciurea și Vovriești (com. Băcești, jud. Vaslui) este numit în mai multe documente din anii 1919 și 1943 *Țarna Bordeienilor* sau *Țarna Bordeieștilor*, fiindcă a fost proprietatea unor răzeși Bordea. În alte surse (din 1919) și în anchete de teren, apar toponimele *Bordeoia* și *Coasta Bordeoia/Bordeoiei*⁵⁷. La fel, satul *Vetrișani* (1528), al lui *Toader Vetreș* și urmașilor săi⁵⁸, din ținutul Fălciului, sat dispărut o vreme, va fi reînființat pe aceeași moșie și numit *Vetrișoia*, începând din secolul al XVIII-lea, iar șesul satului *Vlădeni* (com. Vlădeni, jud. Iași) este denumit și *Șesul Vlădoia*. Ca urmare, numele mai multor moșii *Ursoaia* pot fi explicate ca desemnând proprietăți răzeșești ale unor neamuri *Ursu* (*Urseni/Ursești*).

În concluzie, trebuie revizuită opinia curentă (bine ilustrată în *Marele dicționar geografic al României*, I–V, 1898–1902, și, fără excepție, în monografiile de localități și comune) privind originea toponimelor *Ursoaia*, dintre care unele pot

⁵⁴ *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, Volumul I, Partea a 2-a, s.v. *Ursoaia*⁴. Este foarte probabil că oiconimul păstrează amintirea lui *Ursul Suflet*, răzeș de vază de la Hârsova, din prima jumătate a veacului al XVIII-lea, cf. Mircea Ciubotaru, *Comuna Vulturești*, I, Iași, 2003, p. 74–75.

⁵⁵ Mircea Ciubotaru, *Oronimia și hidronimia...*, p. 161–162.

⁵⁶ Mircea Ciubotaru, *Evoluția așezărilor. Istoria proprietăților și a viticulturii*, în vol. *Podgoria Cotnari*, coordonator Valeriu D. Cotea, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 35–38.

⁵⁷ Mircea Ciubotaru, *Oronimia și hidronimia...*, p. 43–44.

⁵⁸ *Documente privind istoria României. A. Moldova*, XVI/1, p. 288–289.

fi motivate și de prezența urșilor, dar nu prin apelativul feminin *ursoaie* în funcție toponimică, ci ca sinonime cu sufixul toponimic *-oaia* ale unor sintagme de tipul *Pădurea Urșilor* sau *Valea Urșilor*, acestea din urmă regăsindu-se, probabil, mai ales în numele de păduri și pâraie (*Apa Ursoaia*, destul de multe.

TOPONYMIE ET ZONOYMIE. OBSERVATIONS MÉTHODOLOGIQUES ET DISTINCTIONS ÉTYMOLOGIQUES

RÉSUMÉ

Beaucoup de toponymes de toutes les régions du pays ont été expliqués, souvent justement, par la présence des animaux sauvages et domestiques : ours, loup, chèvre, blaireau, renard, cheval, jument, porc, corneille, poule, oie, aigle, etc., avec des conclusions qui intéressent surtout la géographie physique et historique. Mais celles-ci peuvent dénaturer la réalité si on ne tient compte du fait que les appellatifs qui désignent des animaux peuvent être aussi des anthroponymes en fonction toponymique. Cette erreur apparaît notamment dans les considérations de Iorgu Iordan, qui identifie à l'origine des toponymes suffixés avec *-oaie* des appellatifs fictifs qui désigneraient des animaux femelles, comme *bouroaie* < *bour*, *brezoaie* < *bărzoaie* < *barză*, *breboaie* (?) < *breb*, *corboaie* (?) < *corb*, *drăcoaia* < *drac*. On peut réaliser des distinctions entre les toponymes d'origine lexicale et ceux d'origine anthroponymique seulement par une documentation riche et par la connaissance de toutes les circonstances de la dénomination. Les toponymes *La Ursoi*, *Ursoiul* și *Ursoaia* sont des exemples qui illustrent de multiples possibilités dénominatives: une base dans l'appellatif *ursoi*, l'attraction paronymique au top. *Osoi*, anthrop. fém. *Ursoaia* (< masc. *Ursu*) en fonction toponymique, le changement du genre grammatical des toponymes déterminants par l'accord avec le genre des appellatifs déterminés dans des syntagmes toponymiques (*Ursoiul* > *Ursoaia* et inversement), anthrop. masc. *Ursu* ou appell. *urs* + suff. topon. *-oaia*

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
Iași, Bulevardul Carol, nr. 11